

„Школа-лицей”

м. Рівне

**Актуальність використання
структурно-логічних схем
у процесі вивчення
світової літератури**
Навчально-методичний посібник

**Підготувала:
учитель світової літератури
Рачек Тетяна Миколаївна**

Рачек Т.М. Актуальність використання структурно-логічних схем у процесі вивчення світової літератури.

Посібник містить теоретичні засади та приклади з досвіду поєднання слова вчителя і засобів наочності і можуть бути використані при підготовці як до уроків, так і до позакласних заходів зі світової літератури у середній шкільній ланці.

Рецензент: Заступник директора з навчально-виховної роботи Середюк О.В.

Матеріали рекомендовано педагогічною радою НВК №12 Рівненської міської ради (протокол № 3 від 03 лютого 2014 року).

ВСТУП

Наука методика покликана дати відповіді на такі важливі для вчителя запитання, чому, як і навіщо навчати. Її багатий арсенал нараховує велику кількість різноманітних методів, прийомів, видів і форм навчальної діяльності, серед яких чільне місце посідають наочні методи навчання, опанування якими робить працю вчителя значно ефективнішою.

Про проблеми використання наочності у навчанні йшлося ще в наукових працях учених-філософів Сократа, Декарта, Ж.. Руссо; педагогів Я. Коменського, І. Песталоцці, К. Ушинського, А. Макаренка та інших.

Поєднання слова вчителя і засобів наочності виключає одноманітність у процесі пізнання, сприяє активізації розумової діяльності учнів завдяки тому, що аналіз і синтез, абстракція і узагальнення можуть виступати то в наочно-образному плані, то в плані словесно – логічному у їх різноманітних співвідношеннях. (Л.Занков)

І сьогодні розуміння того, що включення в роботу зорових рецепторів одночасно з вербальним сприйняттям навчального матеріалу допомагає якнайповніше його засвоїти, сприяє використанню наочності, зокрема й абстрактної, яка вступає як засіб, що дає змогу включити процеси аналітико – синтетичної діяльності в контекст розумової діяльності і полегшувати її.

Останнім часом значно зросла роль нетрадиційної наочності (у вигляді схем) у вивченні світової літератури. Дані останніх наукових досліджень свідчать про те, що використання наочності у вигляді схем у вивченні світової літератури сприяє одержанню нових знань, є засобом узагальнення та міцного засвоєння навчальної інформації, формування умінь і навичок структурування та систематизації навчального матеріалу.

Експериментально доведено, що логічні схеми-конспекти як різновид схематичної наочності можна використовувати на всіх етапах вивчення художнього твору, але найдоцільнішим видається їх застосування на етапі аналізу художнього твору. Фіксація визначальних всіх у ході міркування за допомогою знаків-сигналів на логічних схемах-конспектах дає змогу дотримуватись логіки аналізу, ефективніше реалізувати евристичний метод у вивченні світової літератури, успішно проводити компаративний аналіз. Робота з логічними схемами-конспектами із зображенням структури твору, композиційних особливостей, розвитку сюжетної дії, системи образів, еволюції характеру героя, конфлікту твору у розвитку, причинно-наслідкових зв'язків між подіями і вчинками героя значно економить навчальний час для детальнішого вивчення поезики твору.

Розділ I. Використання логічних схем – конспектів на уроках світової літератури

1.1 Технологія складання ЛСК

Засвоєння технологічних процесів неможливо без з'ясування лексичного значення слів, що складають назву різновиду схематичної наочності – ЛСК, та оперативної лексики, використаної для опису технології складання та методики використання логічних схем-конспектів. Звернімося до семантики слова „схема”. „Короткий тлумачний словник української мови пояснює, що слово це означає „креслення, що в загальних рисах зображує систему, будову чого-небудь”. Схема за допомогою умовних знаків розкриває суттєве, унаочнюючи складні зв'язки, залежності, внутрішню логіку предметів: явищ, які вивчаються на уроці.

Технологія складання схеми передбачає виділення головної думки, навколо якої групуються смислові елементи, які прямо чи посередньо пов'язані з головною думкою – це аргументи та ілюстрації. Іноді буває ще й висновок, який найчастіше збігається з головною думкою. Усе це подається на схемі у вигляді знаків-сигналів (графічних, словесних, малюнків), розташованих у логічній послідовності.

Різновид схематичної наочності – логічна схема-конспект народжується у поєднанні знаків-сигналів із короткими записами, що допомагають прочитати схему або несуть додаткову інформацію про твір, структура якого або інші зв'язки і залежності загалом або частково представлені на схемі („конспект” – короткий письмовий виклад чого-небудь...”).

Додане до словосполучення „схема-конспект” визначення „логічна” підкреслює,

по-перше, важливу умову протікання технологічного процесу під час створення

ЛСК (правильність, послідовність, обґрунтованість, відбирання головного, найбільш значущого), використання якої є засобом фіксації логічної структури навчального матеріалу для сприйняття його зором;

по друге, використання ЛСК має сприяти збереженню логіки аналізу художнього

твору, тому що на схемі за допомогою знаків-сигналів фіксуються визначальні віхи, розставлення яких у логічній послідовності за умови наявності вагомих аргументів відбиває процес аналітичної діяльності загалом;

по-третє, оригінальні ЛСК концептуального змісту (розроблені до одного твору з

врахуванням його специфіки) можуть слугувати структурним каркасом уроку або системи уроків, тому що представляють систему інформаційних блоків, розташованих у логічній послідовності, зміст яких розглядатиметься протягом уроку або вивчення теми в цілому.

Таким чином, три компоненти, що входять до словосполучення „логічна схема-конспект”, є визначальними для цього різновиду схематичної наочності.

Логічна схема-конспект з літератури має сприяти кращому запам'ятовуванню навчального матеріалу, оскільки до цього процесу підключаються зорові рецептори, які дають можливість „бачити” смислову структуру кожної частини і всього тексту в цілому.

ЛСК допоможе вчителю дотримуватися послідовності у викладі навчального матеріалу. Це дасть можливість зняти інтелектуальну напругу у процесі навчальної діяльності.

Забезпечити ефективне використання схематичної наочності можна, навчавши учнів працювати зі схемою на уроці і вдома (декодувати зміст ЛСК, складати її самостійно). Ця робота сприяє виробленню вмінь і навичок аналізувати текст, структурувати, узагальнювати, кодувати навчальний матеріал у вигляді схематичних опор.

Якщо ми дію покажемо у зображенні, то будемо мати аудіо-зоровий засіб, який за результатами сучасних досліджень дає більший відсоток засвоєння навчального матеріалу (60 %).

Використання зорових опор має сприяти вирішенню важливої проблеми аналізу художнього твору. До того ж ЛСК можуть ефективно використовуватися на всіх етапах вивчення художнього твору.

Результати останніх наукових досліджень, аналіз досвіду вчителів-практиків дають змогу сформулювати *систему загальних вимог до складання ЛСК*:

1.2 Системи технологічних вимог до складання ЛСК.

1. ЛСК повинна відповідати смисловій структурі навчального матеріалу, складатися із головної думки (думок) і службових елементів (аргументів, ілюстрацій, висновків, які формують її логічні блоки (блок).
2. Якщо ЛСК складається з кількох логічних блоків, то кожен блок повинен бути виразно виділеним.
3. Не можна включати в ЛСК багатьох опор у вигляді знаків-сигналів, бо перевантаження схеми ускладнює її розкодування, письмове її відтворення учнями і оперативну роботу з нею.
4. Потрібно уникати одноманітності у використанні графічних зображень, щоб схеми розрізнялися між собою. Це полегшує їх запам'ятовування. Цього можна досягти зміною шрифту, введенням у ЛСК елементів малюнка (образу-символу) пов'язаних зі змістом твору, або наданням блокам певної форми (коло, квітка, кіноплівка тощо).
5. Аби виділити особливо важливі знаки-сигнали у ЛСК, можна використати різні кольори, але їх не повинно бути багато (2-3), бо зайва пістрявість дратує зір, а тому погіршує запам'ятовування.

Приступаючи до складання ЛСК, окрім технологічних вимог, вчитель повинен дотримуватися освітніх критеріїв, які визначають зміст і призначення ЛСК як засобу навчання і розвитку. За цими критеріями:

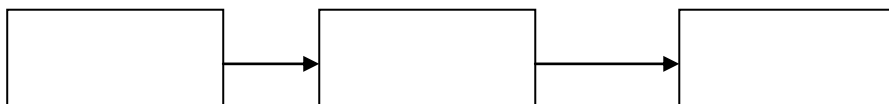
- зміст ЛСК повинен відповідати освітньому рівню учнів;
- використання ЛСК має сприяти досягненню навчальної мети (засвоєнню теорії літератури, проникненню в проблематику художнього твору, осягненню зв'язків і співвідношень між героями і подіями тощо); сприяти розвитку учнів і навичок учнів виконувати різні розумові операції; кращому запам'ятовуванню учням навчального матеріалу;
- зміст ЛСК може відтворювати або доповнювати у закодованій формі матеріал підручника;
- ЛСК має слугувати дидактичним матеріалом в організації самостійної роботи учнів на уроках і вдома;
- використання ЛСК має сприяти створенню проблемних ситуацій, проведенню пошукової роботи; сприяти економії навчального часу на з'ясуванні зв'язків і залежностей для детальнішого опрацювання художнього тексту.

Пристаюючи до складання ЛСК, потрібно завчасно розробити зміст навчальної теми на смислові частинки. Смысловий блок схеми складатиметься із головної думки, аргументів та ілюстрацій на її підтвердження. Отже, спочатку потрібно провести „сортування” навчального матеріалу (структурування його). Ця робота полягатиме у вилученні головної думки, знаходженні аргументів та яскравих ілюстрацій у межах кожної смислової частини тексту.

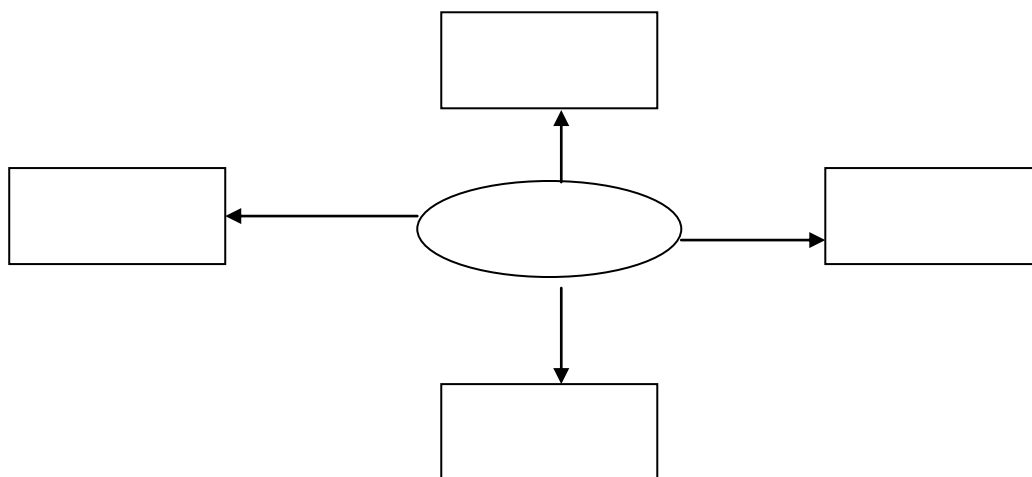
Аби змоделювати схему, потрібно дібрати знаки-сигнали у відповідності із задумом, розмістити їх на папері за логікою руху міркувань, надати зображенню естетичної форми.

Знаки-сигнали у вигляді геометричних фігур є найуживанішими і розташовуються по-різному, залежно від їх конкретної функціональної ролі.

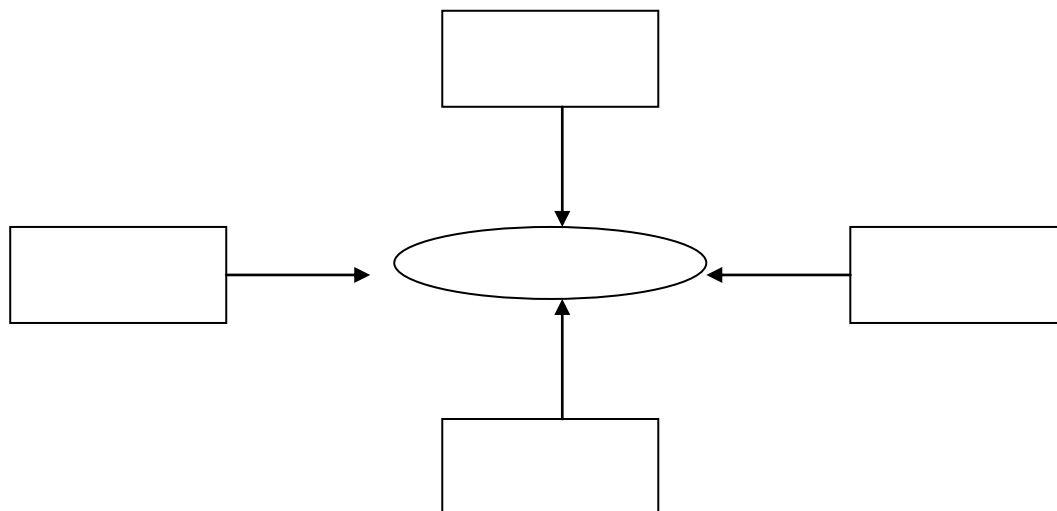
Різновид 1. *Послідовність процесів*

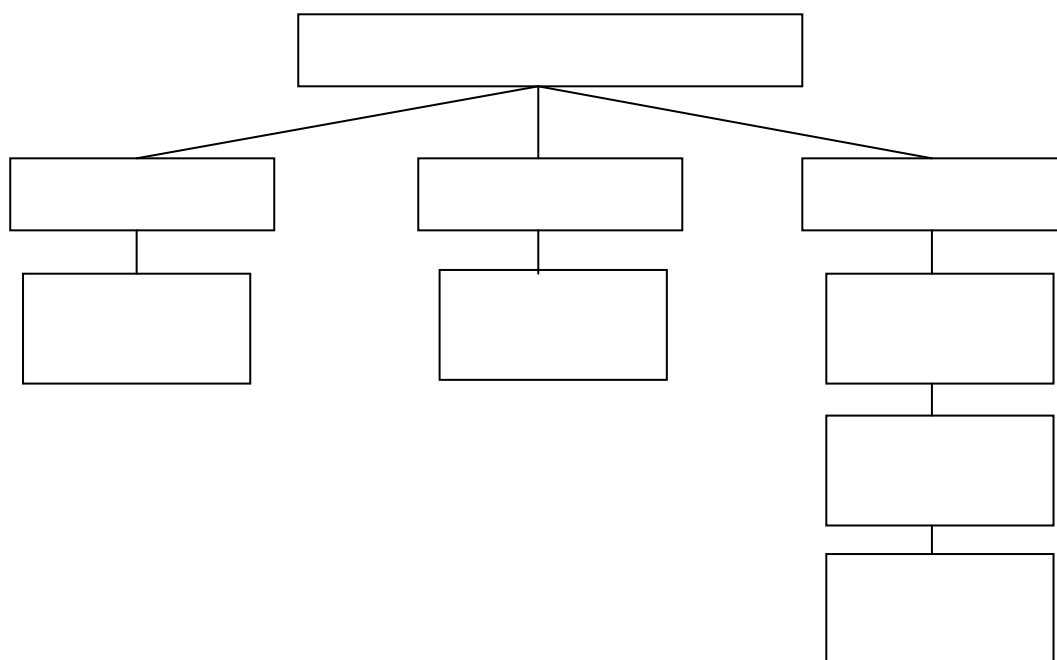
Різновид 2. *Відношення цілого до його рівноправних смислових частин*

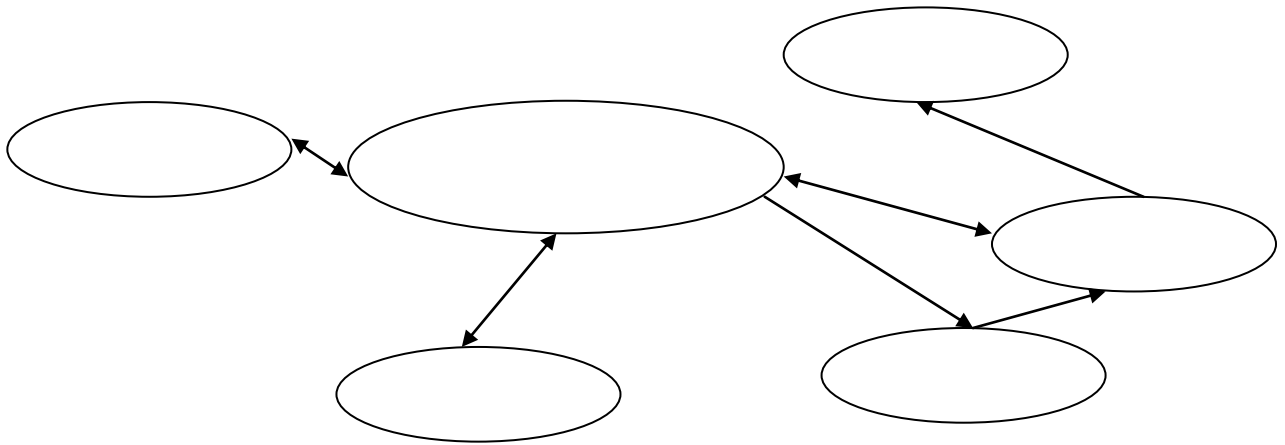
Різновид 3. *Одночасність протікання процесів по відношенню до цілого*

Різнovid 4. *Взаємозалежність частин цілого*

Різнovid 5. Зв'язки між предметами, явищами, поняттями

Розділ II. Методика використання логічних схем – конспектів на уроках світової літератури.

2.1 Етапи роботи з ЛСК.

Важливим завданням у роботі з логічними схемами – конспектами є визначення і розкриття змісту етапів роботи з ЛСК.

1. Підготовчий етап.

- Визначення мети використання та змісту ЛСК.
- Розробка ЛСК(сортування навчального матеріалу; визначення головної думки та її фрагментів; моделювання схеми; вибір знаків – символів; розташування їх відповідно до логіки розвитку думки).
- Визначення місця навчальної ситуації з використанням ЛСК в загальній структурі уроку.
- Розробка системи завдань з опорою на ЛСК.

2. Етапи реалізації.

Використання ЛСК на уроках літератури передбачає рішення таких завдань: упорядкувати навчальну інформацію, виробити в учнів уміння та навички структурування, систематизації та узагальнення навчального матеріалу. Окрім того, використання ЛСК є варіативним засобом подання навчальної інформації і має сприяти зацікавленню учнів навчанням, розвивати уміння проводити різні розумові операції відповідно до обраного вчителем типу ЛСК.

2.2 Використання оригінальних ЛСК на уроках світової літератури

За засобом зображення ЛСК розподіляються на оригінальні і трафаретні.

Використання оригінальних ЛСК може бути варіативним:

- використання оригінальних зображальних ЛСК у готовому вигляді, або у напівготовому вигляді;
- використання оригінальних зображальних ЛСК, що складаються на дошці під час пояснень учителя без участі учнів;
- використання оригінальних зображальних ЛСК, що складаються на дошці за участю учнів;
- використання оригінальних зображальних ЛСК, що складаються учнями самостійно (вдома або на уроці)

Варіант № 1.

У готовому вигляді ЛСК подається за умови вивчення складного матеріалу та з метою економії навчального часу. У напівготовому вигляді ЛСК подається в ході евристичної бесіди або для виконання роботи по її завершенню учнями після уважного прочитання всього твору або його окремого розділу, що має сприяти створенню проблемної ситуації, викликати зацікавленість в учнів.

Варіант № 2.

Це одномоментний процес кодування та декодування навчального матеріалу із збереженням логіки руху думки вчителя. Робота ЛСК за таким варіантом повинна бути спланована вчителем до уроку і складатиме зміст навчальної ситуації або всього уроку.

Варіант № 3.

Використання цього варіанту вимагає від вчителя попередньої розробки системи запитань (головна думка, аргументи, ілюстрації). Модель ЛСК мусить бути продумана вчителем заздалегідь. До виконання такого виду роботи вчитель повинен підготувати й учнів, які мають прочитати твір (або окремих розділ), статтю підручника, опрацювати задаткову літературу. У ході складання ЛСК вчитель за участю учнів поетапно за допомогою системи запитань визначають і розташовують у певній послідовності і залежності й структурі елементи.

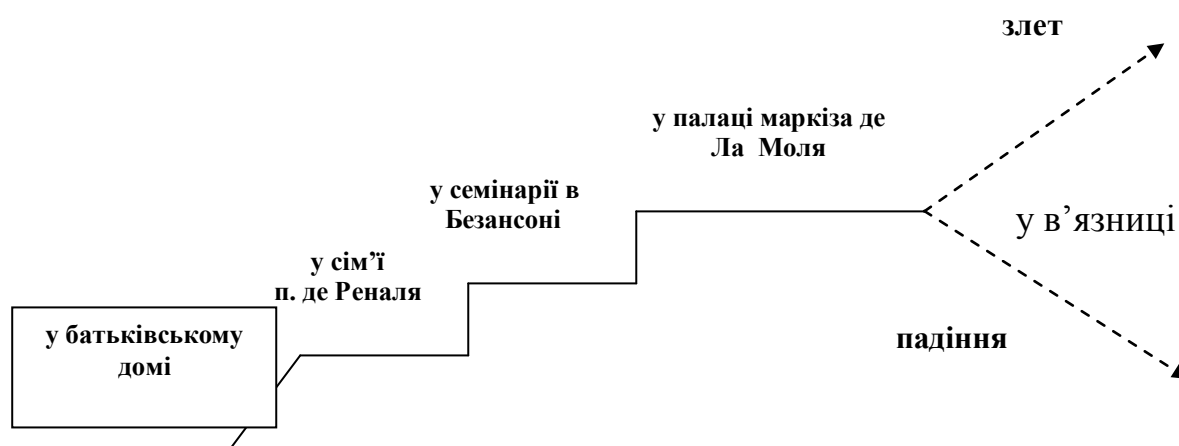
Варіант № 4.

Самостійно складати схеми учнів можуть як на уроці, так і вдома, попередньо одержавши консультацію вчителя з питань технології розробки схеми. Розгляд і аналіз навчальної ситуації з актуалізації набутих знань або із закріплення вивченого на уроці.

Орієнтовні завдання.

Роман «Червоне і чорне» Ф.Стендаля.

Простежте лінію життя Жульєна Сореля (Стендаль «Червоне і чорне»).
Остання життєва сходинка героя – то його моральний злет чи падіння?

Історія деградації особистості Гобсека (за повістю О. де Бальзака Гобсек.)
Довідались про тему («страшна влада грошей над людиною»)

Мета використання ЛСК: розкрити історію деградації особливості Гобсека через показ його ставлення до грошей протягом життя, історію якого розповідає Дервіль (герой твору). Дослідити що привело Гобсека до морального зубожіння.

Гроші - мрія

Замолоду мріє про багатство і гроші, щоб мати можливість насолоджуватись всіма радощами життя

«Людська комедія»
О.Бальзак
«Гобсек»
1830

Гроші – пристрасть

Пристрасть до грошей переростає в скупість. Він був казково багатим і в той же час безмірно бідним

Єдиний ідол, якому він вклоняється, - золото

Висновок:

Все це висушує душу, що вміла цінувати красу і мистецтво, руйнує особистість лихваря. Його пожадливість під кінець життя перетворюється в свого роду божевілья, приводить до людського зубожіння, жалюгідного і безславного кінця.

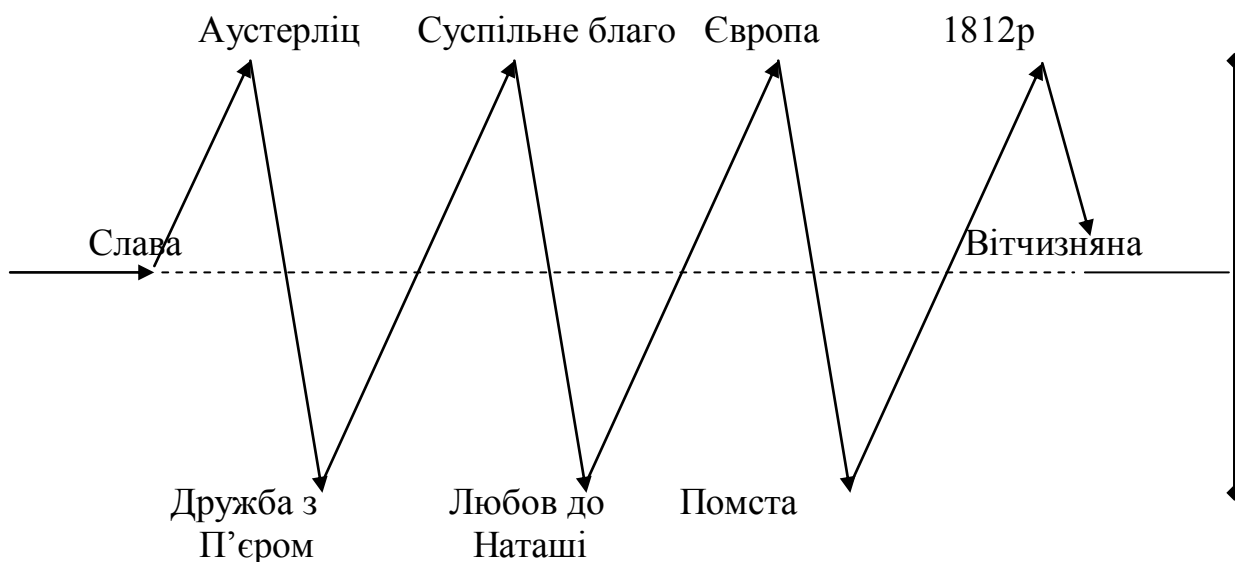
Все продається і все купується за гроші

Величезне багатство робить його одним із таємних, але справжніх хазяїв Парижа. «Я досить багатий, щоб купити совість людську...»

Роман «Війна і мир» Л.Толстого

Простежити злети і падіння у житті князя Андрія Болконського

Життєві пошуки князя Андрія Болконського

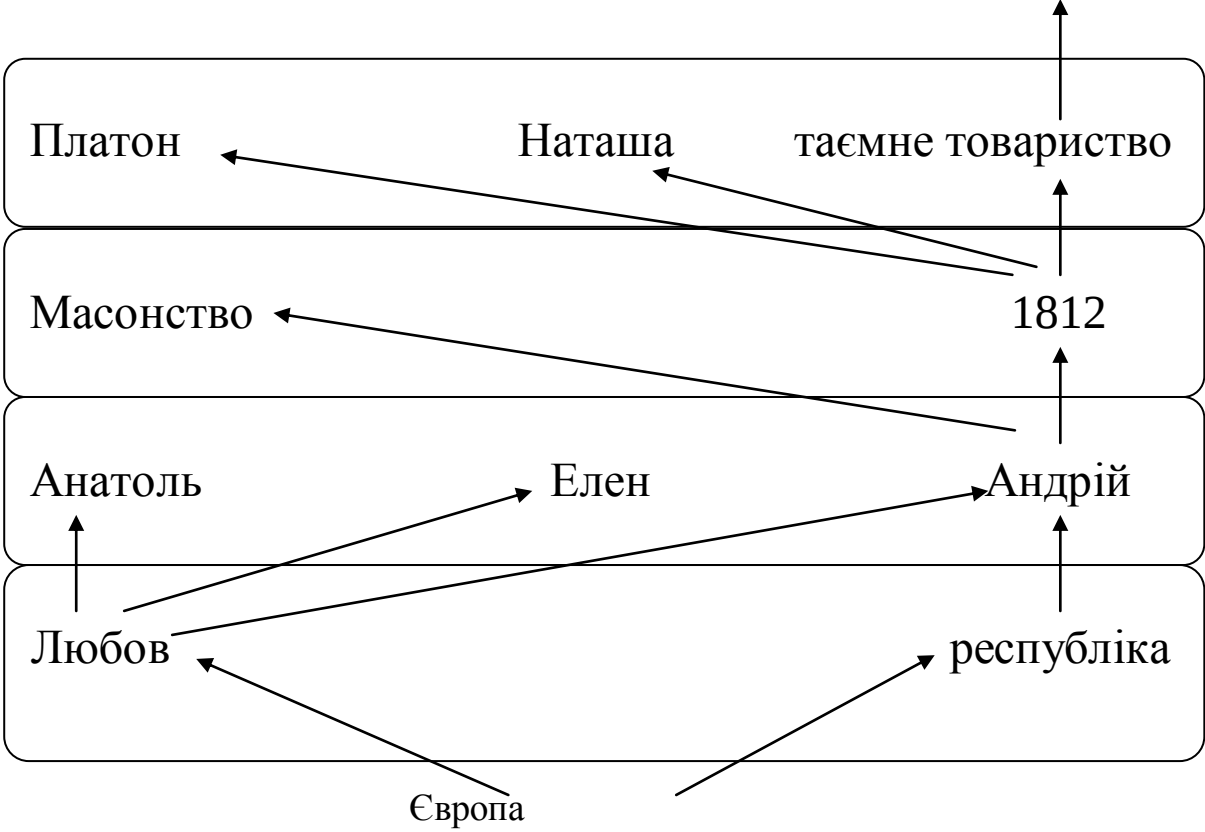

Висновок: *«Невже мені відкрилася істина життя лише для того, щоби я жив у брехні?»*

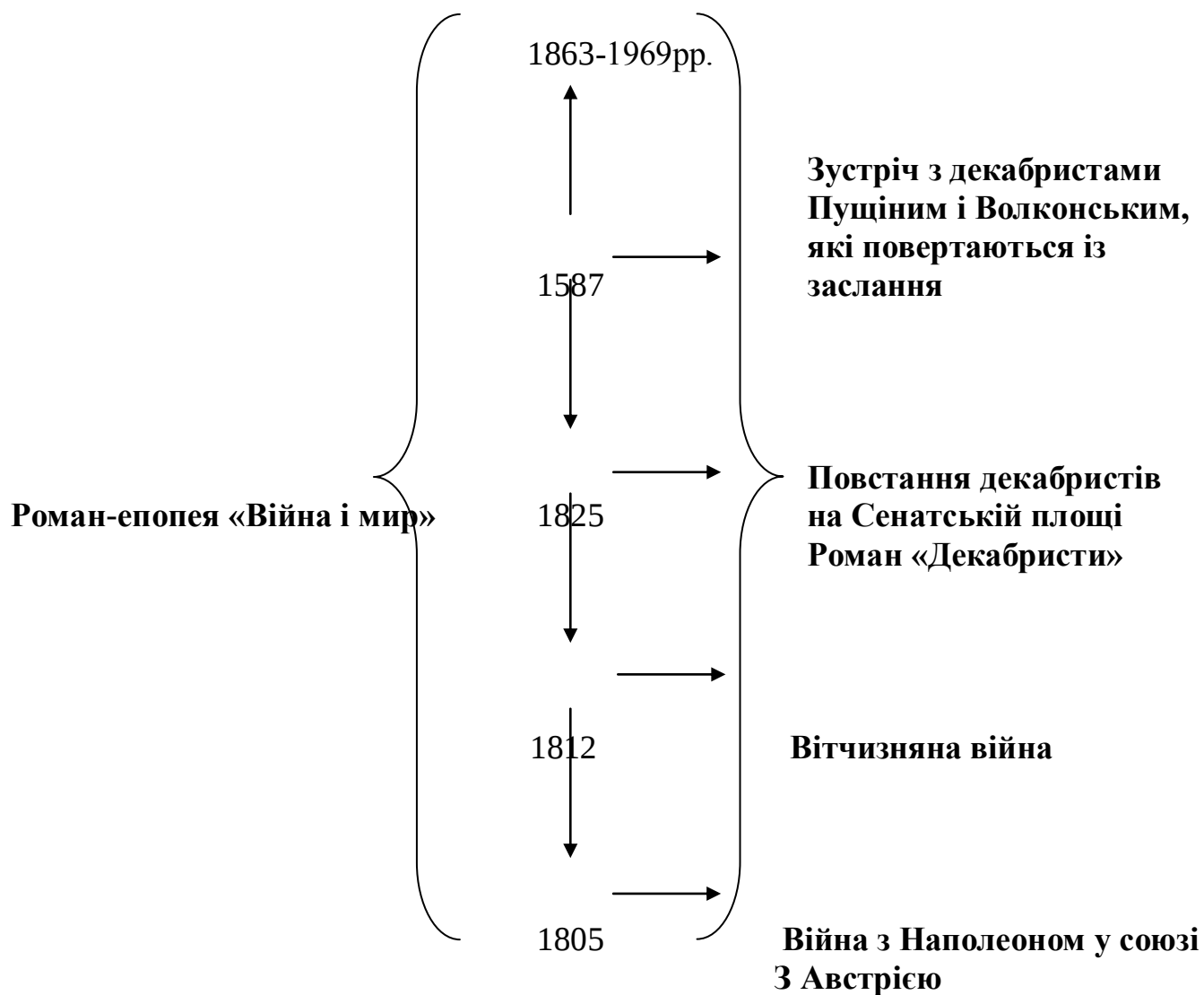
Мета: показати пошуки сенсу життя графа П'єра Безухова.

П'єр Безухов. Шлях шукань

?

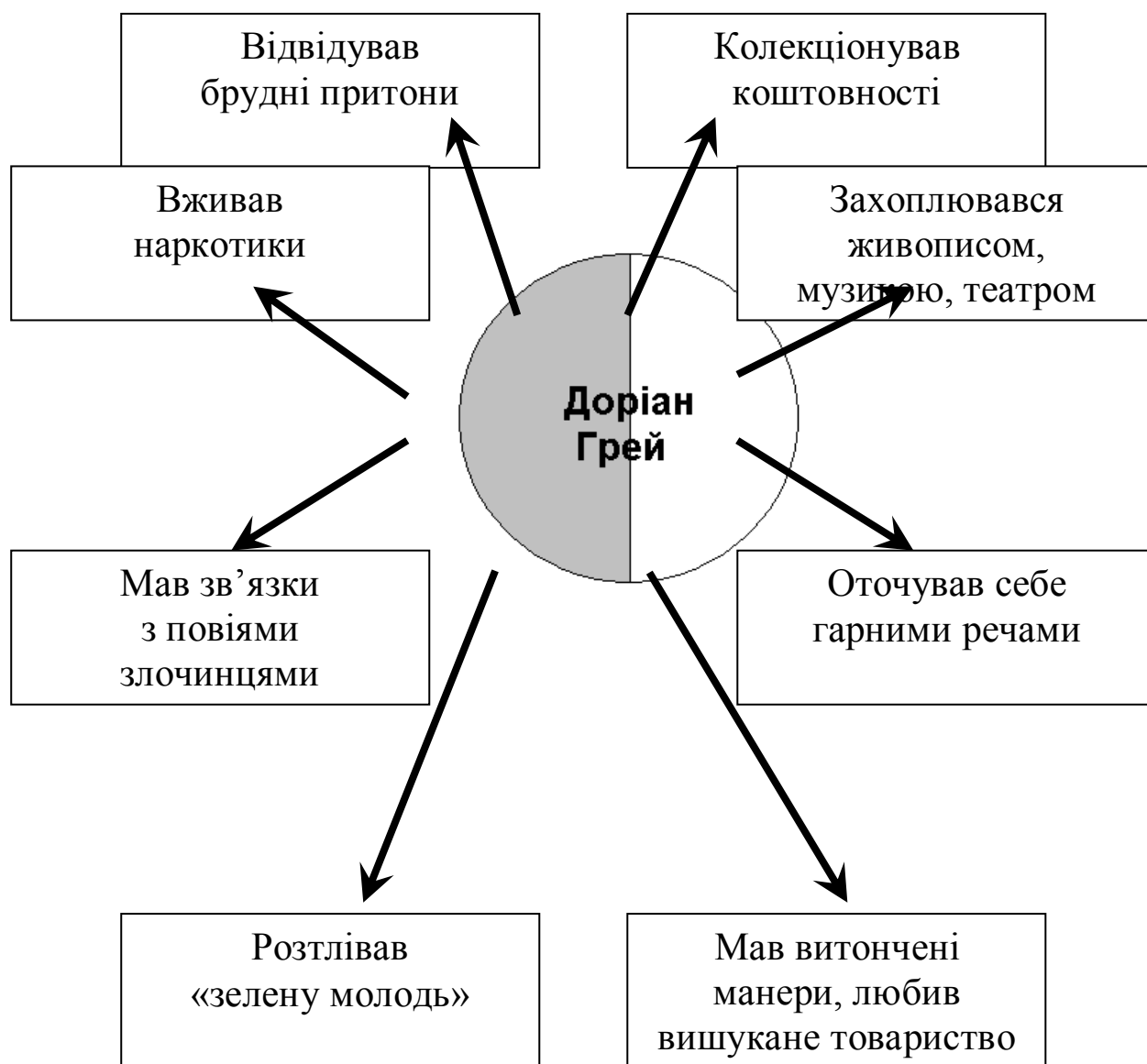
Історія створення роману – епопеї
«Війна і мир» Л. Толстого

Висновок: « Я намагався писати історію народу »
(Л. Толстой)

Коло інтересів Доріана Грея

(Роман О.Вайльда «Портрет Доріана Грея»)

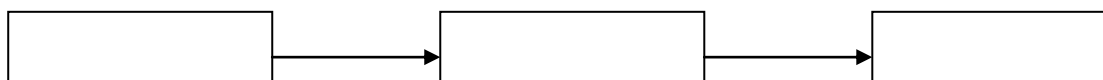
2.3 Використання трафаретних ЛСК

Трафаретні ЛСК використовуються як дидактичний матеріал для самостійного виконання учнями завдань по виявленню причинно – наслідкових зв'язків, послідовного розгортання сюжетної лінії, шляхів розкриття конфлікту окремої проблеми тощо. Заповнення трафарету може скласти зміст навчальної ситуації, введеної вчителем у структуру уроку за планом або домашнього завдання.

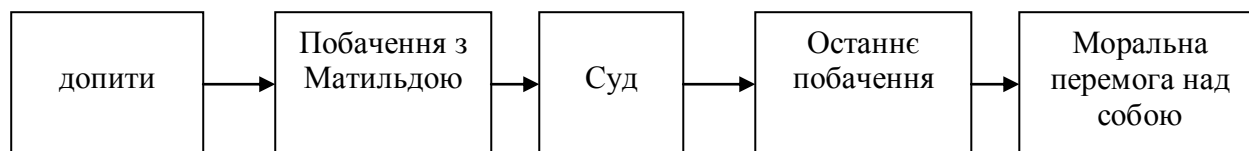
Виконуючи завдання такого характеру оволодівають навичками структурування та систематизації навчального матеріалу, вчаться вилучати із тексту смислові частини, знаходити головну думку кожної, підбирати аргументи та ілюстрації на їх підтвердження, розташувати їх відповідно до заданого графічного зображення різноманітних процесів, зв'язків, відношень.

Вчаться самостійно за зразком складати схеми, знаходити відповіді на запитання часткового характеру.

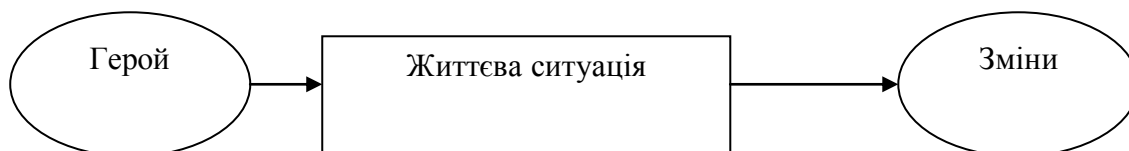
1. Заповнити схему розвитку сюжетної дії певного розділу твору або твору в цілому (кількість прямокутників дорівнює кількості частин або розділів твору, розділів окремих частин твору).

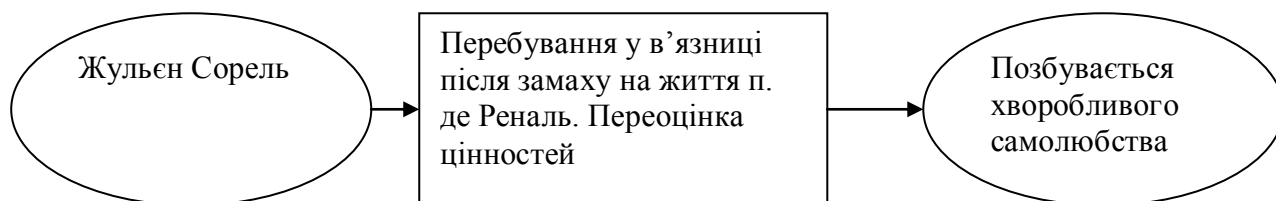
Роман Стендаля «Червоне і чорне» (ч II, р.36-39).

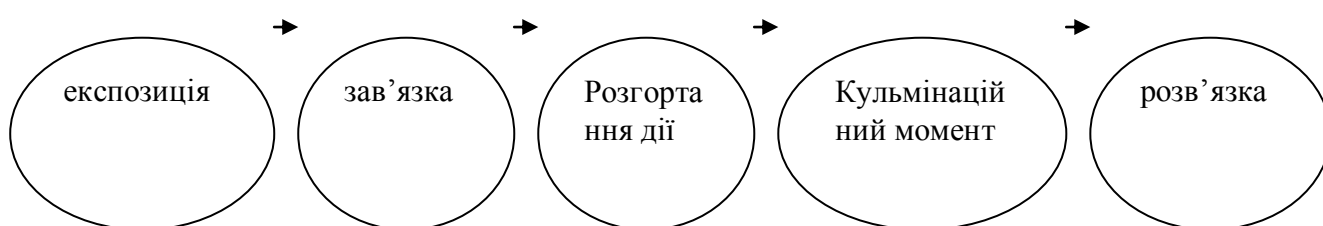
2. Показати, які зміни відбуваються в характері головного героя під впливом конкретної життєвої ситуації.

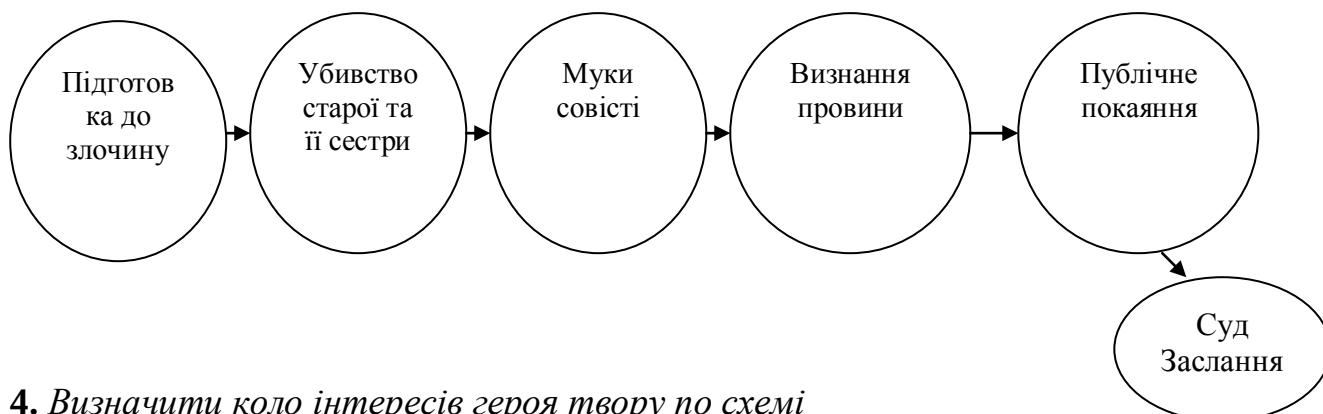
Роман Стендаля «Червоне і чорне»

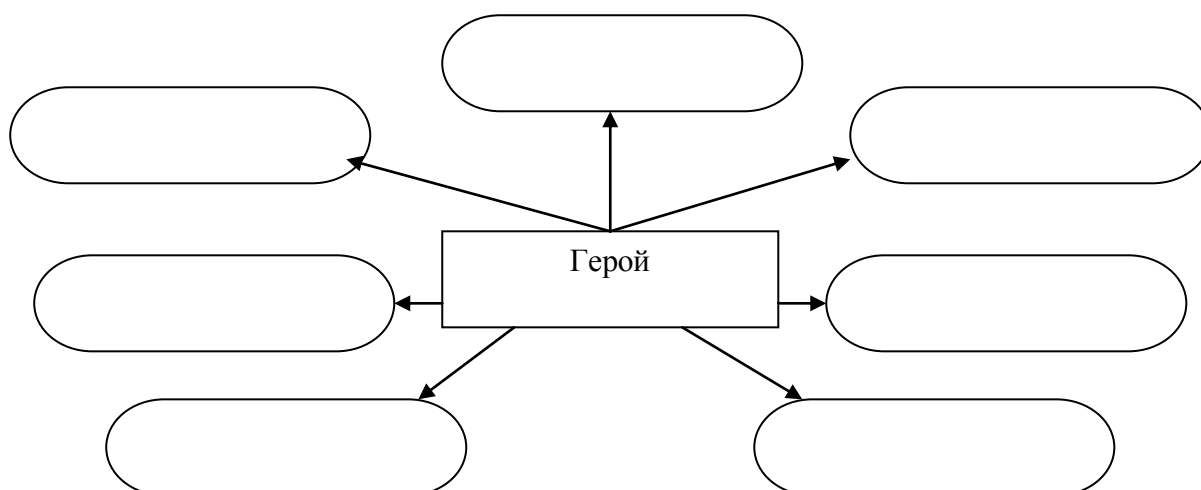
3. Позначити на схемі структурні елементи композиції твору:

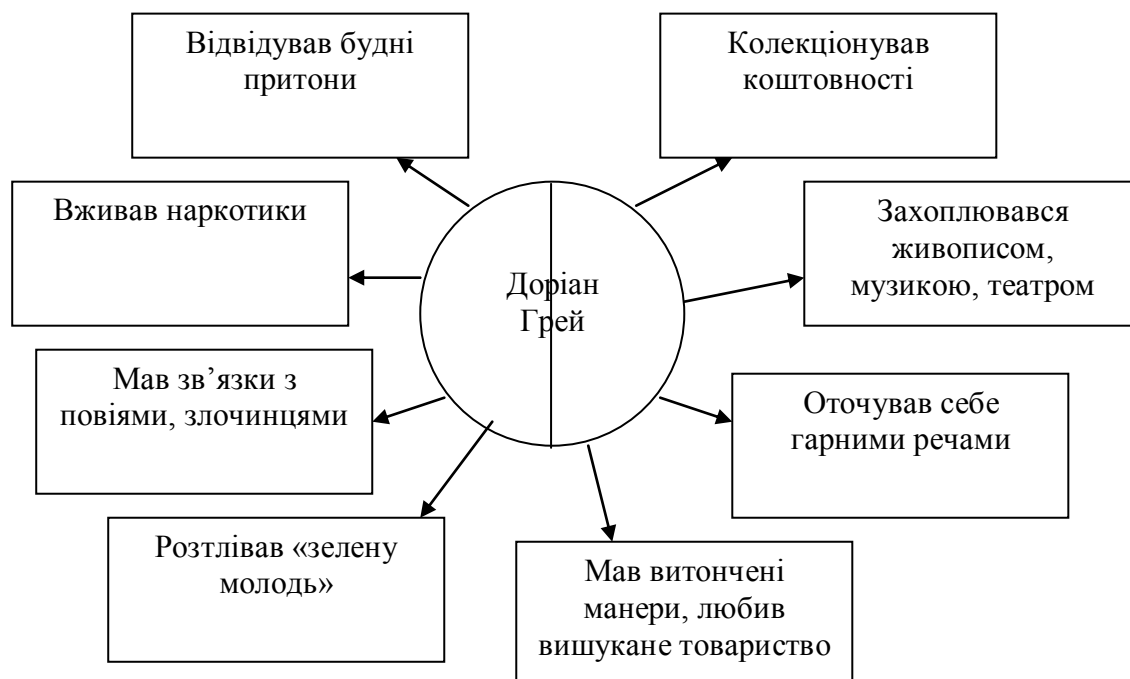
Роман Ф. Достоевського «Злочин і кара»

4. Визначити коло інтересів героя твору по схемі

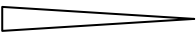
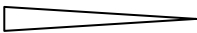
Роман О. Уайльда «Портрет Доріана Грея»

5. Показати причинно – наслідкові зв'язки у творі за схемою:

Причина Вчинок Наслідки

П'єса Б. Брехта «Матінка Кураж та її діти»

Багаторічна війна Примушує матінку Кураж пристосуватися по умов війни, породжує прагнення збагатіти: «Хоче війною жити...» На гілках війни втрачає власних дітей «... мусить щось та сплатити»

Залежно від навчального завдання до одного твору можуть бути розроблені кілька схем, як оригінальних, так і трафаретних, кожна з яких матиме своє призначення, виконувати свою дидактичну роль.

Висновки

Таким чином, якщо в процесі викладання літератури використовувати ЛКС як зорові опори, то значно підвищиться ефективність вивчення літератури.

Як різновид схематичної наочності ЛКС виконує багатофункціональну роль у навчанні:

- сприяє одержанню нових знань;
- є засобом пошуку істини шляхом проб і помилок;
- засобом узагальнення знань, їх міцного застосування;
- активації розумової діяльності учнів, стимуляції їхніх проблемних питань;
- є засобом формування умінь і навичок структурування та систематизації навчального матеріалу, що значно підвищує ступінь готовності учнів до самоосвіти;
- засобом ілюстрації навчального матеріалу.

Доцільність використання ЛСК на уроках літератури ґрунтується такими факторами, як:

- економія і чіткий розподіл навчального часу;
- можливість зосередитись на головному;
- вивільнення від рутинної роботи по виявленню логіки взаємозв'язків героїв і подій;
- можливість заглибитись у текст, дати напрямок логічному ланцюжку міркувань.

Таким чином, робота з ЛСК сприяє розвитку абстрактного, логічного, аналітичного, асоціативного мислення, напрацюванню вмінь систематизувати, виділяти головне, найбільш значуще в навчальній інформації, робить процес вивчення літератури більш ефективним.

ЛСК може використовуватися на будь – якому етапі вивчення художнього твору, при будь – якому шляху його розбору, під час будь – якої навчальної ситуації уроку. Учитель може складати її сам, у процесі пояснення навчального матеріалу, при активній участі учнів, використовуються готові схеми, пропонувати учням скласти схеми самостійно.

Експериментально доведено, що використання ЛКС сприяє міцному застосуванню навчального матеріалу, зменшує втомлюваність учнів. Останні дослідження психологів доводять, що поєднання наочних засобів навчання з вербальним дає 60% запам'ятовування від усього об'єму інформації.

Робота з ЛКС на уроці сприяє організації засвоєння знань та вмінь учнів, управлінню їхньою увагою, розвитку пізнавального інтересу до навчання в результаті новизни змісту, відбитого в наочності.

Багатоваріантність застосування ЛСК створює умови для підвищення ефективності вивчення літератури, тому що вносить різноманітність у навчальний процес, сприяє активнішому сприянню, розумінню і запам'ятовуванню навчального матеріалу.

ДОДАТКИ